

BALLA PÉTER

KÜZDELMEK BÁTHORI ZSIGMOND FEJEDELEMSÉGE IDEJÉN (1588–1594)

Bevezetés

Azért választottuk írásunk témájának az 1588–1594 közötti erdélyi politikai viszonyokat, mert ez a téma – meglátásunk szerint – mind a mai napig nem teljesen tisztázott a magyar történetírásban, illetve fontosnak érezzük, hogy írásunk hozzájáruljon bizonyos fogalmi pontosításhoz is.

Szűkítve a fent megadott témakört, a dolgozat Báthori Zsigmond fejedelemmé választásától vizsgálja azokat a politikai lépéseket, amelyek a 15 éves háborúba sodorták az Erdélyi Fejedelemséget, számba veszi az 1594-re kialakuló politikai pártokat s azok keletkezésének körülményeit. Ezek között a választóvonalat elsősorban az a szempont képezte, hogy Erdély csatlakozzon-e a Szent Ligához a törökök elleni háborúban, vagy inkább próbáljon semleges maradni.

A tanulmány célja, hogy a korszakra vonatkozó eddig hasznosított források értékelésével és újabbak felhasználásával kiegészíthessük eddigi ismereteinket.¹ A közelmúlt történetkutatásából mindenképp utalnunk kell azokra a tanulmányokra, amelyek bővítették eddigi tudásunkat az Erdélyi Fejedelemség idevonatkozó történetéből. Az egyik a Báthori István-kori erdélyi belpolitikával,² a másik pedig, amelyik először érintette az 1594. évi eseményeket, a háború- és békepárt közötti konfliktussal, majd a békepárti ellenzék lefejezésével foglalkozik.³ Horn Ildikónak a Századok c. folyóiratban megjelent, erdélyi kormányzattörténettel foglalkozó cikke munkánk előzményének tekinthető, a hármastanáccsal foglalkozott, így értekezésünk erre a témára külön már nem tér ki.

¹ Archivum Jana Zamoyskiego. Kanclerza i Hetmana Wielkiego Koronnego. Tom IV. 1585–1588. Wydal: Kazimierz Lepszy. Kraków, 1948. (továbbiakban: AJZ IV.)

² Horn Ildikó: Az erdélyi hármastanács kormányzata (1583–1585). Századok, 2006/4. 883–924.

³ Nagy László: Erdély és a tizenöt éves háború, Századok 1982/4. 639–688.

A kutatás fontos ismeretekkel gazdagodott Horn Ildikó Báthori Andrásról szóló monográfiájának fejezeteiből,⁴ illetve Erdősi Péter tanulmányaiból is.⁵

A tizenöt éves háború esemény- és hadtörténetét többen is feldolgozták,⁶ de inkább a hadtörténetre és azon belül is a magyarországi hadszíntérre és eseményekre koncentráltak. A fejedelemségkori Erdélyt illetően ez általában leszűkül egy-egy személy, politikus, hadvezér tevékenységének vizsgálatára,⁷ de a fejedelemségen belüli politikai erőviszonyokra, kapcsolatrendszerekre vagy éppen a Habsburgokkal és azok kinevezett helytartóival fenntartott kapcsolatokra kevés figyelmet szentelt a magyar historiográfia. Ennek ellenére megemlítnék két olyan kutatót, akiknek a munkássága megkerülhetetlen Erdély fejedelemségi történetének a megismeréséhez. Veress Endre⁸ forrásközlései és tanulmányai rendkívül fontosak, hozzá hasonlóan sokat tett az Erdélyi Fejedelemség megismertetéséért Szádeczky-Kardoss Lajos⁹ is, bár munkái ma már túlságosan stilizáltak és elbeszélő jellegűnek hatnak.

A szakirodalom áttekintése után nem mehetünk el szó nélkül azok mellett az elbeszélő források mellett sem, amelyek képet adnak a korabeli évekről, és értékes

⁴ Horn Ildikó: Báthory András. Budapest, 2002. (A Báthoryak Erdélye: 120–139.; Báthoryak egymás ellen: 155–187.)

⁵ Erdősi Péter: Fejedelem, udvar és jezsuiták az 1588-as medgyesi országgyűlésen. Jelenkor, 2001. 573–585.; Erdősi Péter: A politikai színlelés funkciói és megítélése Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem udvarában. Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai. Szerk.: G. Etényi Nóra – Horn Ildikó. Budapest, 2010. 77–108. (továbbiakban: Erdősi, 2010.)

⁶ Bagi Zoltán Péter: A császári-királyi mezei hadsereg tizenöt éves háborúban – Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek Budapest, 2011.; Gömöry Gusztáv: A sziszeki csata 1593-ban. Hadtörténelmi Közlemények, 1894. 613–634.; Jedlicska Pál: Adatok Erdődy báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához – 1552–1600. Eger, 1897.; Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”). Történelmi Szemle, 1997. 257–288.; Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.

⁷ Károlyi Árpád: Illésházy István hűtlenségi pöre. Budapest, 1883.; Bocskay és a bécsi béke: Bocskay István fejedelemre és korára vonatkozó egykorú emlékek. Budapest, 1907.

⁸ Veress Endre: Carillo Alfonz jezsuita atya levelezése és iratai 1591–1618. I–II. Budapest, 1906–1943. (továbbiakban: Veress, 1906.); Básta György hadvezér levelezése és iratai 1597–1607. I–II. Budapest, 1909–1913. Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen pápa idejéből 1592–1600. Budapest, 1909.

⁹ Szádeczky-Kardoss Lajos: Erdély és Mihály vajda története. 1595–1601. Temesvár, 1893.

mondanivalójukkal bemutatják a két évtized legfontosabb történéseit. Ezeknek a forrásoknak a zöme a millennium idején jelent meg. Ezek közül elsőként sokoldalú tevékenysége miatt Szilágyi Sándort¹⁰ kell kiemelni.

Fontos információkat tartalmaz még a szász lelkészek leírásaiból született, Joseph Trausch által összegyűjtött és gondozott munka is, amelyekben olyan írások kerültek publikálásra, amelyek szász szemszögből írnak az eseményekről.¹¹ Nem feledkezhetünk meg Bethlen Farkas históriájáról sem, habár nem kortárs szerzőről beszélünk.¹² Forrásértéke miatt lényeges még Kővári László Erdély történelme is.¹³

A nagykorúsított Báthori Zsigmond fejedelem első évei – az együttműködés időszaka (1589–1592)

Mielőtt a fejezet címében szereplő időszak kifejtésére sor kerülne, érdemes röviden áttekinteni a történeti előzményeket. Báthori István lengyel királynak nem születtek gyermekei, ezért a fiatalon elhalálozott testvérének, Kristófnak (Griseldis és Zsigmond) és Andrásnak a gyermekeit (István,¹⁴ Boldizsár,¹⁵ And-

¹⁰ Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Történeti bevezetésekkel. II–III. kötet. Budapest, 1876–77. (a korszakra vonatkozó kötetek kerültek felsorolásra) (továbbiakban: EOE II. vagy EOE III.)

¹¹ Chronicon Fuchsio – Lupino – Oltardinum sive Annales Hungarici et Transsylvanici, opera et studio...edidit Josephus Trausch Pars I. Coronae, 1847. (továbbiakban: Chronicon I.)

¹² Bethlen Farkas: Erdély története. III–IV. kötet. Budapest, 2004–2005. (a dolgozatban ugyanakkor az eredeti, latin nyelvű köteteket használtuk a dolgozat historiográfiai színesítése miatt)

¹³ Kővári László: Erdély történelme IV. kötet. Pest, 1863. (továbbiakban: Kővári IV.)

¹⁴ Báthori István (1553–1601): Báthori András szatmári, Báthori István és Báthori Kristóf bátyjának a legidősebb fia, aki az 1588-as években tért vissza. Betöltötte a váradi kapitányságot, krasznai főispán volt, majd az 1594-es leszámolások után végleg a Rzeczpospolitanában telepedett le. Az ő fia Báthori Gábor, későbbi erdélyi fejedelem. Báthori István király el akarta jegyeztetni Vasa Zsigmond lányával, végül 1580-ban Bebek Zsuzsannával keltek egybe. Visszatérése után egy évvel Bebek Zsuzsanna meghalt, András öccse közbenjárására Zofia Kostkát, a pomorzei vajda lányát vette feleségül (1596), akitől fia született. 1601-es halálát követően Gábort és Annát ecsedi Báthori István nevelte fel. [http://pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Batory_\(1553-1601\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Batory_(1553-1601)) (letöltési idő: 2012–12–21)

¹⁵ Báthori Boldizsár (1555–1594): Báthori András középső fia, aki szintén a krakkói udvarban nevelkedett, és nagyon tehetségesnek mutatkozott a hadviselésben. 1588-ban visszatért Erdélybe, ahol fejedelmi tanácsos lett unokaöccse mellett. 1592-ben elvette Kendi Sándor lányát. 1594-ben Szamosújváron a fejedelem parancsára megfojtatták.

rás¹⁶) sajátjaiként nevelte. Fontosnak tartotta a négy Báthori fiú neveltetését, és biztosítani szeretne volna a jövőjüket és az egzisztenciájukat. Boldizsárt lengyel királynak szeretne volna megválasztatni; hasonló nevű unokaöccsét, Istvánt katonai pályára küldte; Andrásnak egyházi karriert szánt (elérte, 1584-ben hogy kinevezzék a Rzeczpospolita egyik leggazdagabb püspökségének, a warmiaiának az élére); Zsigmondra az Erdélyi Fejedelemséget hagyta. Mindezt azért tervezte így, hogy az unokatestvérek semmiképp se keveredjenek egymással konfliktusba, ne keresszék egymás útjait. Fontosnak tartotta, hogy a Báthori névhez méltóan a katolikus hit védelmezői legyenek, ezért a jezsuitákkal taníttatta őket. Báthori Zsigmond tanításáért Leleszi János felelt.¹⁷

A halála után ugyanakkor nem az általa elképzelt úton haladt a Báthori fiúk karrierje. Jan Zamoyski lengyel kancellár, Báthori híve ugyanis nem támogatta, hogy egy újabb Báthorit válasszanak a Lengyel–Litván Nemesi Köztársaság élére. Uralkodása végére Báthori István elvesztette a lengyel szlachta (köznemesség) támogatását például a központi hatalmat erősítő lépései vagy éppen a Zborowski-ügy miatt. A Zborowskik – akik 1575-ben elsőként sorakoztak fel Báthori megválasztása mögött – az 1580-as évekre szembekerültek a királlyal, aki rettető bosszút állt a családon, az egyik Zborowskit, név szerint Samuelet, kivégeztette.¹⁸ A nemesség ezen az akción szörnyen felháborodott, a „nemesi arany szabadság” megsértésének és megcsúfolásának érezték, amiben maga a kancellár is kompromittálódott. Ezek után nemigen állhatott ki Zamoyski egy Báthori mellett. 1587. május 2-án azt írta Mikołaj Krzysztof Radziwiłł trocki vajdának,¹⁹ hogy sem Boldizsárnak, sem pedig Andrásnak nincs esélye a koronára, amúgy is a török

A Lugossy-kódexben fennmaradt egy hiányosan fennmaradt verse. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html> (letöltési idő: 2012–12–21)

¹⁶ Báthori András (1563–1599): Báthori András legkisebb fia, aki testvéreivel együtt Krakkóban nevelkedett. Nagybátyja, Báthori István lengyel király egyházi pályára szánta, így kinevezte a leggazdagabb lengyel püspökség, a warmiai élére (1584). 1594-ben a Zsigmond-ellenes mozgalom tagjaként, sőt összeesküvőként tekintettek rá. 1599 tavaszán bátyja kérésére visszatér Gyulafehérvárra átvenni a fejedelmi címet. Nagyon tehetséges politikus és államférfi, de Erdély kiugrását a háborúból Vitéz Mihály támadása miatt nem tudta véghez vinni, a schellenbergi csata után, menekülés közben a székelyek agyonverték. http://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Batory (letöltési idő: 2012–12–21)

¹⁷ Bíró Vencel: Báthory István fejedelem. Kolozsvár, 1935. 22.

¹⁸ Norman Davies: Lengyelország története. Budapest, 2006. 342.

¹⁹ Mikołaj Krzysztof Radziwiłł (1549–1616) wilnói és trocki várnagy, Litvánia főhetmanja 1579–1586 között, a litván országgyűlés elnöke, Szawle sztarosztája

„nemzeti” (lengyel) királyt akar.²⁰ Miután így szertefoszlottak a remények a királyválasztáson történő győzelemről, Báthori Boldizsár úgy döntött, hogy hazatér.

Báthori István király-fejedeleme halála után az Erdélyi Fejedelemségben is felgyorsultak az események. Erdély vezetését Báthori István 1585-ben feltétlen hívére, Ghiczi Jánosra bízta. Ghiczi engedelmesen végrehajtotta a fejedelem (vagyis a lengyel kancellária) kéréseit, majd 1586 után a Báthori család tagjaival harcolva irányította a fejedelemség politikai életét.

1589-re három politikai csoport körvonalazódott. Az egyiket a Báthori család vezette. Miután véglegesen bebizonyosodott, hogy a Báthoriaknak nincs számottevő esélyük a lengyel trón megszerzésére, Báthori Boldizsár és Báthori István vezetésével az eddig a Rzeczpospolitában lévő erdélyiek elkezdtek visszaszivárogni az Erdélyi Fejedelemségbe. Báthori András bíboros először 1589-ben tért vissza nagyszámú kísérettel, s azt kérte az unokatestvérétől, hogy a nagybátyjától kapott birtokokba iktassák be. Ezt Zsigmond készséggel megtette, így a bíboros részese-dést kapott például Beszterceből, de Somlyót is ő kapta meg.²¹ 1589 karácsonyán „Nagyságos Báthori Boldizsár úr sok kincssel érkezett Lengyelországból, és a fogarasi birtokon telepedett le, ahonnan a kegyes atyákat elűzték...”²² A korabeli krónika szerint Boldizsár nagyon jól érezte magát Fogarason, amelyet Báthori István hagyott rá végrendeletében. Erdély előkelői ugyanakkor nem örültek ennek, attól tartottak ugyanis, hogy megkezdődik a családon belüli torzsalkodás, amely kihat a fejedelemség életére.²³ Ehhez a csoporthoz tartoznak tehát a lengyel területről visszatérő erdélyi és a lengyel területről beérkező, eredetileg nem erdélyi származású katonaelemek. Jelentős részük nemhogy nemességgel, de még birtokkal sem rendelkezett. A szerencsésebbeknek még jutott pár falu; voltak olyanok, akiknek már csak köház jutott. Ide tartozott többek között a kisbirtokos erdélyi és partiumi nemesség jó része, akik Ghiczi leváltásától és a kancellária túlsúlyának a megszűntetéséből birtokadományokat és hivatali pozíciókat vártak.

A másik politikai csoportot a tradicionális erdélyi arisztokrácia vezette, élükön Kendi Sándor tanácsossal. Ennek a csoportnak a tagjai főként a nemesi társadalomból kerültek ki, akik tartottak attól az abszolút hatalomgyakorlástól, amit Báthori István király-fejedeleme rájuk kényszerített. Közöttük találjuk a fejedelmi tanács tagjait, illetve ők adták a megyei főispánokat is. Idetartozott még Báthori Zsigmond fejedelem és a Báthori-rokonság (pl. Iffy János) másik része.

²⁰ Jan Zamoyski levele Mikołaj Krzysztof Radziwiłłnek (1587. május 2.). AJZ IV. 115–117.

²¹ Chronicon I., 88.

²² Uo.

²³ Uo.

Külön csoportot alkotott a hivatali elit. Ez egy nagyon szűk réteg volt. Ők a kancellária tagjai (Kovacsóczy Farkas, Gállfi János) közül is kerültek ki, s a kancellária tekintélyét nem csak megőrizni, de még inkább erősíteni akarták.

Bár egymástól társadalmi szinten jelentősen eltérő érdekcsoportról beszélhetünk, de közös volt bennük Ghiczi megbuktatásának a terve és a kancellária hatalmának a visszaszorítása.

1588-ra mind a Báthoriak, mind a Kendiek mögött felsorakozó csoport olyan nagy nyomást gyakorolt Ghiczire, hogy kénytelen volt országgyűlést összehívni Báthori Zsigmond nagykorúsítása ügyében. Az eseménytől a Báthori- és a Kendi-mozgalom is saját hatalmának növekedését várta. Az országgyűlési követek már megválasztása elé akadályokat gördítettek. Az ifjú Báthori csak úgy foglalhatta volna el a posztját, ha elfogadja a Báthori-párt támogatóinak azon követelését, hogy a Báthori István által betelepített jezsuitákat kitiltja az országból. Először Zsigmond ellenállt, ezért a nagyenyedi országgyűlés érdemi döntés nélkül oszlott fel.²⁴ Ezt a feltételt később Zsigmond elfogadta, és december elejére Ghiczi János Medgyesre ismét összehívta az általános országgyűlést.

A döntés december 12-én született meg, amikor elfogadásra került az a javaslat, mely szerint jezsuitáknak el kell hagyniuk az Erdélyi Fejedelemséget. A vádak között szerepeltek valótlan állítások is, mint például hatalomátvétel előkészítése, protestánsok legyilkolása stb.²⁵ Ezt a döntést be is cikkelyezték: „Néha pedig ez Országának és hozzá való birodalomnak minden részeiből tellyességgel exulálttatnak mind személyekben, s mind pedig mindennémű jóknak birodalmától priválttatnak in perpetuum: még Pápista Fejedelmeknek s akkori tekintetes nagy embereknek idejekben-is.”²⁶ Valószínűleg ez a döntés mély megrázkódtatást okozott Báthori Zsigmondnak, akit katolikus szellemben épp ezek az atyák neveltek. Nagy port kavart külföldön is az ominózus döntés, olyannyira, hogy Báthori Zsigmondot a katolikus egyház és a pápa ki is átkozta, majd 1589–1590-ben a jezsuita rendfőnök közbenjárására oldozták fel és vonták vissza a kiátkozást.²⁷

A jezsuiták eltávolítása mellett legalább olyan fontos volt Ghiczi János leváltása is. A kormányzó ugyan megpróbálkozott Gállfi János javára lemondani, de a rendek olyannyira vehemenssen tiltakoztak a titkár kinevezése ellen, hogy a kancellária meghátrált, és elfogadta a fiatal Báthori Zsigmond nagykorúsítását.²⁸ Persze ez a hatalom nem volt valós, hiszen Zsigmond nem hozhatott döntéseket a

²⁴ EOE II. 238.

²⁵ Erdősi, 2010. 88.

²⁶ Erdély Országának Három Könyvekre osztatott Törvényes Könyve. Melly Approbata, Compilata Constitutiokból. és Novellaris Articulusokból áll. Kolozsvár, 1815. 8. (továbbiakban: Approbata)

²⁷ EOE III. 278.

²⁸ Kővári IV., 44.

tanácsurak nélkül, nem adományozhatott birtokokat.²⁹ A kancellária viszont féltve hatalmi pozícióját politikai manőverezésbe kezdett. Mivel közeledett a karácsony, a rendek már fel akarták oszlatni az országgyűlést, jöllehet a megszavazott javaslatokat még nem szentesítette a fejedelem. A kancellária pedig húzta a törvények kinyomtatásának az idejét, így a rendek hazamentek a hivatalos ceremónia előtt. Gállfinak így módjában állt olyan határozatok beleírására, amelyekről nem is született döntés. Ezek a pontok a központi hatalom megerősítését célozták. Fontos, hogy nem a fejedelmi jogkör, hanem a fejedelem mögött álló bürokrácia hatásköre növekedett.³⁰ Valószínűleg három ilyen pont, a 19., 20. és a 21. cikkelyek kerültek be utólag a medgyesi országgyűlés végzései közé, melyek bővítették a kancellária hatáskörét. A törvénykezés előkészítését, végrehajtását és az ehhez kapcsolódó jogkörök gyakorlását egy a törvénykezésben jártas „szakemberre” bízta.³¹ Ezzel Gállfi elérte, hogy a kancellária hatalmi túlsúlya a továbbiakban is jelentős maradjon. Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy ezt Gállfi a fiatal fejedelem érdekében is tette, a kancellária erejével próbálta megóvni a Báthori család többi tagjától.

Ugyanakkor Báthori András fiait nem sikerült kiszorítani a hatalomból. Báthori Boldizsár, miután Fogarassal együtt megkapta a „Fogarassföld grófja” (és főispánja) címet, közvetlen betekintést nyert az erdélyi belpolitikába. Boldizsár mellett István is fontos pozícióba került: ő lett a váradi főkapitány.

Nem kellett sokat várni a testvérek között kirobbanó viszályra. Bethlen Farkas szerint az első konfliktus akkor kezdődött, amikor Jósika István, Zsigmond belső embere, futóversenyre hívta ki Boldizsárt, majd le is győzte őt. Erre Fogaras ura felháborodva arcon vágta az alacsony sorból származó, de rendkívül művelt Jósikát, majd haragosan távozott a helyszínről.³² Ez természetesen csak egy szimbolikus összecsapásnak tekinthető, a valódi konfliktusok egészen más dimenzióban húzódtak. Boldizsár Fogarason egy nagyon illusztris udvart rendezett be, és önállósítani kezdte magát, kétségbe vonva öccse kompetenciáját a fejedelmi posztra, és nem tartotta magára nézve kötelező érvényűnek a döntéseit. Hogy a családi viszály ne mérgesedjen tovább, és ne okozzon belpolitikai konfliktusokat, gyorsan megoldást kellett találni a kialakult helyzetre. 1591-ben Erdély vezető emberei titkos gyűlést tartottak, ahol Kendi Sándor, a tanács első és legtekintélyesebb embere (senatus princeps)³³ azt javasolta: törekedni kell arra, hogy Zsigmondot kibékítsék Boldizsárral – Boldizsáron keresztül pedig kibékülne Istvánnal, akivel

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ EOE III. 242.

³² Wolffgangi de Bethlen: *Historia de Rebus Transsylvanicis*. Tomus Tertius. Cibinii, 1789. 4–5.

³³ *Chronicon* I., 100.

szintén megromlott a viszonya³⁴ –, de ha ez nem sikerülne, akkor Boldizsárt meg kell öletni. A szűk körben megtárgyalt tervről a fejedelmet Gállfi János tájékoztatta.³⁵ Báthori Zsigmond először támogatta az elképzelést, de később Carillo atya hatására (egy keresztény ember nem vehet részt ilyen bűnös szervezkedésben) visszakozott. Zsigmond tájékoztatta bátyját a tervről, azzal is megvádolva szervezkedőket, hogy Erdély bekapcsolódását készítik elő a törökellenes harcokba, ami valójában a fejedelem körül szerveződő csoport terve volt.³⁶ A testvérek kibékültek, viszont Boldizsár javaslatot készített a két kancelláriai titkár, Gyulai Pál és Gállfi János elfogására és kivégzésére.³⁷ Gyulait abafáji házában koncolták fel, míg Gállfit menekülés közben elfogták. Huszt várába vitették, majd 1593 elején Báthori Zsigmond parancsba adta a kivégzését annak ellenére, hogy Gállfi közel állt hozzá, sőt egyik nevelője is volt.³⁸

Báthori Zsigmond támogatottsága 1592-re nagyon mélyre zuhant, mivel 1590-ben, mindössze két éve a jezsuiták kiűzése után visszahívta őket az országba, és saját, valamint más katolikus főúr birtokain le is telepítette őket.³⁹ A jezsuiták távozása után a szerzetesek munkáját az itáliai zenészek váltották fel, még a térítésben is.⁴⁰ Erre a lépésre az erdélyi protestánsok nagyon élesen reagáltak, a fejedelmet azzal vádolták, hogy megszegte a medgyesi országgyűlés pontjait, amikor visszaengedte a jezsuitákat Erdélybe. További kritikájuk a fejedelem ésszerűtlen költségezését bírálta. 1588-ban Ghiczi stabil pénzügyi helyzetet hagyott maga után, de 1592-re kiürült a kassza. Ennek legfőbb oka Zsigmond és Boldizsár fényűző élete volt, Boldizsár viszont a teljes felelősséget a fejedelemre hárította. Hasonlóan elégedetlenek voltak a fejedelmi birtokadományozások miatt is. Négy év alatt számos birtok került a Báthoriak és Zsigmond kegyencei kezére, így jelentősen megcsappant a fejedelmi birtokok nagysága.⁴¹ Ezeket a konfliktusokat a kiváló politikai érzékkel rendelkező Boldizsár érezte. Felismerte, hogy csak ő lehet Báthori Zsigmond alternatívája, mivel egy esetleges fejedelemcsere során csakis ő mint a tekintélyes Báthori család leszármazottja rendelkezik megfelelő katonai tapasztalatokkal. Egyelőre nyílt kenyértörésre még nem került sor. Úgy látszott, hogy Gyulai és Gállfi feláldozásával az unokatestvérek között sikerül kompro-

³⁴ EOE III. 285.

³⁵ Kővári IV., 46.

³⁶ EOE III. 291.

³⁷ Kővári IV., 48.

³⁸ Erdélyi Testamentumok II. – Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei. Szerk. Tüdös S. Kinga. Márosvásárhely, 2006. 147.

³⁹ EOE III. 278.

⁴⁰ Erdősi, 2010. 89.

⁴¹ EOE III. 277.

misszumot kötni. Ennek egyik kísérő jele az volt, hogy Zsigmond fejedelem kibékítette egymással Kovacsóczy Farkast és Bornemissza Boldizsárt.⁴² A teljes kibékülésre mégsem került sor, mert 1592. május 1-jén Báthori Istvánt (akarata ellenére) Bocskai István váltotta a váradi főkapitányságban és a bihari főispánságban.⁴³ Ennek a döntésnek az előzménye: 1591. november 1-jére Gyulafehérvárra általános (azaz személyenkénti részvétellel zajló) országgyűlést hívtak össze, ahol az országgyűlés tagjai kifogásolták, hogy a fejedelem életfogytiglan osztogat országos hivatalokat.⁴⁴ Ezek közé tartozott a váradi főkapitányság tisztsége is, amelyet 1585-től – Ghiczi János kormányzói kinevezésétől – Báthori István töltött be. Szilágyi Sándor történész magyarázata szerint az ellenállás nem annyira a főkapitány személye ellen, mint inkább az intézkedéssel szemben jelentkezett, utalva arra, hogy valamiféle rendi ellenállás bontakozott ki.⁴⁵ Úgy tűnik, hogy ez már a Zsigmond mögött szerveződő, Bocskai irányítása alatt álló csoport akciója volt, s ennek eredményeképpen Bocskai István lett az új főkapitány.

1592-re tehát két elképzelés feszült egymásnak. A Báthori fivérek (Boldizsár és István) hatalomhoz jutása után az addig őket támogatók csalódtak, mivel sem birtokot, sem hivatalt nem nyertek. Így a Báthoriak mozgalmának támogatói szinte teljes egészében kiváltak ebből a csoportból. A „Kendi-párt” tagjai, valószínűleg félve a Gyulai–Gállfi-ügy után egy esetleges újabb tisztogatástól, ráébredtek arra, hogy kompromisszumot kell kötni a kancelláriával: Kovacsóczy megtartja kancelláriai hivatalát, és a kancellária hatáskörét sem csökkentik, cserébe viszont az országos és megyei hivatalokat a Kendiek támogatói tarthatják meg. Ezzel Báthori Zsigmond körének szintén minden reménye szertefoszlott hatalmának növelésére, így ez a csoport (idesorolható például Jósika) kivált. Mivel mindkét irányzat hívei csalódtak, nem maradt más választás, mint a közös célok érdekében történő összefogás. Támogatták Báthori Zsigmondot és háborús törekvéseit, tulajdonképpen ez a mozgalom lett a beavatkozáspártiak elődje. Első jelentős sikerük Báthori István leváltása és Bocskai István megválasztása volt a váradi főkapitányságra. Ezzel a Báthori testvéreket is Kendi csoportjához „kergették”.

Hatalmi vetélkedés az Erdélyi Fejedelemségben (1592–1594)

Ez a nemesi mozgalom, amely kikényszerítette Báthori István leváltását, előzménye lehetett a későbbi beavatkozáspártiaknak.⁴⁶ Úgy gondoljuk, hogy ez a klikk

⁴² Szádeczky Lajos: Kovacsóczy Farkas levelei (1577–1594). Budapest, 2012. 29–30. (továbbiakban: Szádeczky, 2012.)

⁴³ EOE III. 285.

⁴⁴ EOE III. 281.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ A történeti hagyomány a békepártot „törökösnek”, a háborúspártot pedig „németes-

a Báthori-párt családott támogatóiból jöhetett létre: nagyon sokan nem találták a helyüket az Erdélyi Fejedelemségben, a katonai elit pedig háborúzni akart, így növelni saját befolyásukat és birtokaik számát. Viszont a Báthori fivérek a háború kétes kimenetele miatt ekkor még nem akartak csatlakozni a Szent Ligához, ami támogatóik jelentős részét eltántorította, ezért ők a háborút támogató fejedelem és az őt irányító nagybátyja, Bocskai István felé orientálódtak. A Báthori fivérek főként a személycserék miatt kerültek közelebb a Kovacsóczy–Kendi-párthoz, amely 1592–1593-tól egyre hangsúlyosabban kiállt a törökkel való béke fenntartása mellett.

A Báthori testvérek és a Kendiek közeledését mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy 1593-ban Boldizsár elvette Kendi Sándor lányát,⁴⁷ majd Kovacsóczy kancellár Kendi másik lányát vezette oltár elé, miután az első feleségétől, aki állítólag nem élt feddhetetlen házastársi életet, elvált. Így aztán Kendi Sándornak sikerült rokonságba kerülni a Báthori családdal, és erősítette a pozícióját azzal, hogy a kancellár is a veje lett. A régen is jelentős Kendi família így 1593-ra megkerülhetetlen erővé vált az Erdélyi Fejedelemség politikai életében. Ez volt az a pillanat, amikor Kendi Sándor az ellenzéki mozgalom vezéralakja lett, s ehhez képessége és elismertsége egyaránt hozzájárult.

1593-ra fontos politikai beszédtemává lépett elő a háborúba való bekapcsolódás gondolata. A fejedelmet és a háborúba való belépést sürgető csoportot erősítették a magyarországi hadiesemények. Ha nem is értek el a keresztény seregek átütő sikereket, de úgy tűnt, megállítható és visszaszorítható a török európai (legalábbis magyar) terjeszkedése. Ezt Báthori Zsigmond és Bocskai István úgy értelmezte, hogy keresztényi kötelesség a pogány ellen harcolni. Ezzel szemben a kivárok, élükön Kendi Sándorral, Kovacsóczy Farkassal és Báthori Boldizsárral együtt azzal érveltek, hogy a törököt még nem győzték le, a hódítóknak ugyanis vannak még rejtett tartalékaik. Kendi ebben a témában igen nagy tapasztalatot szerzett, mivel Báthori István fejedelemsége idején portai követ volt.⁴⁸

Politikai program terén azt mondhatjuk, hogy a Kendi-féle politikai erő világos, egész Erdélyre kiterjedő koncepcióval rendelkezett. Kendi közelről ismerte a törököt, de emellett létezett egy reneszánsz szellemben írt mű is, amely teljes egészében tárgyalja a kivárok politikai elgondolásait. Ezt Gyulai Pál írta Sibrik Györgynek váradi kapitánnyá történő kinevezése alkalmából. Ebben a humanista Gyulai kimondja az erdélyi politika alapvetését. A kancelláriai titkár szerint csak

nek” titulálja. Dolgozatunkban éppen ezt a hagyományt próbáljuk meg pontosítani, méghozzá a „háborúspártot” beavatkozáspártiaknak, a „békepártiakat” kivároknak nevezzük. Úgy gondoljuk, hogy ezzel a fogalomcserével sokkal jobban lehet definiálni azt a diskurzust, amely a korabeli Erdélyben folyt. A vita nem abban állt, hogy az Erdélyi Fejedelemség csatlakozzon-e a Szent Ligához, hanem hogy ezt mikor tegye meg.

⁴⁷ Chronicon I., 86.

⁴⁸ Veress Endre: Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezései I. kötet. Kolozsvár, 1944. 187.

akkor lehet sikeres az Erdélyi Fejedelemség, ha a Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom között kényszerűen egyensúlyozó politikáját fenntartja. „Ami pedig a kapitányi tisztséget illeti, megítélésem szerint számodra az első a helység helyzete legyen, amely két szomszéd, tudniillik a török és a német közt van, akik közül az egyiknek óriási ereje van, a másik pedig hozzáértésben és ügyességben tűnik ki; a legnagyobb művészet ezek közé úgy beilleszkedni, hogy se az egyik, se a másik ne szedjen rá.”⁴⁹ A beavatkozáspártiak nem rendelkeztek részletes elképzelésekkel.

1593. szeptember 1-jére a fejedelem országgyűlést hívott össze Gyulafehérvárra. Ennek legfontosabb napirendi pontjai: csatlakozzanak-e a Magyarországon tartózkodó török haderőhöz, illetve az éves adó kivétele-behajtása volt. Ekkor még a két párt kompromisszumra tudott jutni abban, hogy a török felszólítás ellenére késleltessék a hadfelkelést, és nem csatlakoznak Szinán hadseregéhez, inkább kivárnak. A Kendi Sándor által benyújtott javaslatot a rendek el is fogadták.⁵⁰ A másik napirendi pont is a Kendi-mozgalom győzelmét hozta. Valószínűleg a fejedelmi párt nyomására a nemesség elfogadta a hadsereg ellátására szánt adó kivételét. A kalangyaadónak vagy kalangyapénznek nevezett adót kivétel nélkül minden társadalmi réteghez tartozó lakosnak fizetnie kellett, így ha ideiglenesen is – a kalangyaadó rendkívüli, csak hadicélokra elkölthető adófajta lett – meg tudták adóztatni a nemességet is. A jobbágyokat és a zselléreket 1, a nemeseket, a székelyeket és a szászokat 4 dénárral terheltek meg. A vlachok sem mentesültek az adó fizetése alól. A 20 dénárt azok a „szabad személyek” rótták le, akik valószínűleg görög, örmény és zsidó kereskedők lehettek. Meg kell jegyezni, hogy a szászok elleneztek az új adó kivételét.⁵¹ Az állandó adók mellett a kalangyaadót büntetésnek értelmezték, mivel súlyosan érintette őket a pluszterhek követelése. Az új adóból befolyt összeget egy külön bizottság őrizte és ellenőrizte, amely igyekezett megakadályozni, hogy a hadiköltségeken kívül másra is felhasználják a beszedett összeget. Ez a háromtagú bizottság, ahova mind a „három nemzet” egy tagot küldött, a következő személyekből állt: Kendi Gábor, szentlászlói Siger János, Albert Huet. Kendi az erdélyi nemesség, Siger a székelyek, Huet szebeni királybíró pedig a szászok küldötte volt. Nagy győzelme volt a „békepártnak”, hogy a nemesség részéről Kendi Gábort delegálták, mivel a hadisegélyt a fejedelem formálódó ellenzéke szemmel tarthatta. Huet és Siger ugyanakkor Báthori Zsigmond emberének számított.

Ezen az országgyűlésen szó esett a földesúr-jobbágy viszonyról is. „Ebben az időben mindkét párt nemesei saját hatalmuk megerősítésével voltak elfoglalva,

⁴⁹ Balla Péter: A Sibrik-fivérek a Báthoriak szolgálatában. Eger, 2011. 18. <http://mek.oszk.hu/09600/09605/index.phtml> (letöltési idő: 2012–05–05)

⁵⁰ EOE III. 295.

⁵¹ Chronicon I., 99.

különösen a Kendiek,⁵² akik a szükséges többletjövedelmet a jobbágyság teljes ellehetetlenítésében látták. Egy sor olyan intézkedést hoztak, amivel rontották a jobbágyok anyagi helyzetét. Nem engedték meg például, hogy a jobbágyok kölcsönt vehessenek fel; a jobbágyoknak a savanyú bort piaci áron, a penészes és romlott gabonát, döglött marha- és juhhúst magas áron adták el. „A legkisebb könyörületet sem mutatták a nép legnagyobb szükségben élő tagjai iránt sem (...) így viselkedett a király, a fejedelem és a többi nemes is.”⁵³ Vagyis 1593-ban a két érdekcsoport között a politikai hatalmi harcon túl folyt egyfajta gazdasági versengés is.

1593-ban az Erdélyi Fejedelemségnek sikerült kimaradnia a háborúból. Báthori Zsigmond, követve nagybátyja politikáját, addig húzta az időt, hogy beköszöntött Kászim napja, és Szinánnak vissza kellett vonulnia. Miközben a fejedelem húzta az időt, állandóan tájékoztatta Christopher Teuffenbach kassai főkapitányt.⁵⁴ A haderő felállításának a késlekedésével és a török hadmozdulatokról szóló jelentésekkel segítette a keresztény seregek magyarországi hadműveleteit, ugyanakkor sem katonailag, sem pedig politikailag (befizette az adókat és elküldte az ajándékokat) nem szállt szembe az Oszmán Birodalommal. Ez mindenképpen Báthori Zsigmond sikerének tudható be.

A Báthori Zsigmond-csoport ugyanakkor az év végén úgy határozott: eljött az idő a keresztény koalícióhoz való csatlakozásra. Az év eleji sikeres felső-magyarországi hadjárat után az erdélyi vezetés úgy látta, hogy a következő években sikerül felszabadítani a török által megszállt magyar területeket. 1594 elején Carillo titkos küldetésen Prágában járt, ahol az oszmánoktól való elszakadásról és a csatlakozás fejében adandó privilégiumokról tárgyalt.⁵⁵ Ennek a kérdésnek a megtárgyalására a fejedelem hazahívta Báthori András bíborost is. A családon belül már ekkor érzékelhető volt a nézetkülönbség: Zsigmond és Carillo szerint csak annyit kell elérni, hogy a családot német hercegi címmel ruházzák fel, és ismerjék el a Báthori család jogosultságát a fejedelemségre, s adjanak a fejedelemhez nőül egy Habsburg hercegnőt. Ugyanakkor a Báthori fivérek (István, Boldizsár és András) azt is javasolták, hogy a török kiűzése után Erdély a Magyar Koronának és ne a Magyar Királyságnak legyen a része, s ezenkívül illesse meg a szabad fejedelemsválasztás joga.⁵⁶ Ebből a politikai diskurzusból véleményünk szerint már felsejlik a transzilvanizmus gondolata. Az Erdélyi Fejedelemség csatlakozzon a keresztény ligához, a Királyhágón túli rendek elismerik a magyar uralkodó fennhatóságát, Erdély ne legyen része Magyarországnak, s a három nemzet tagjai rendelkezzenek

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

⁵⁴ EOE III. 300.

⁵⁵ EOE III. 303.

⁵⁶ EOE III. 307.

a fejedelmválasztás jogával. Ez a gondolat jóval megelőzi Bethlen Miklós nézeteit, de nem is Bocskai végrendelete az, amelyik ezt az elképzelést először említi, hanem paradox módon éppen Bocskai egyik ellenfele jegyzi. Báthori András ezt az elképzelését Carillo atyának írt egyik levelében fejtette ki. Támogatja, hogy Magyarország és Erdély ne csak erejüket egyesítsék, hanem az országrészek újra egyesüljenek, mivel egymás nélkül a két országrész életképtelen, viszont a szabad fejedelmválasztást meg kell őrizni, továbbá meg kell akadályozni azt, hogy Báthori Zsigmond és leszármazottjai ne legyenek örökös fejedelmei Erdélynek, mert a fejedelemség azon nyomban veszélybe kerülne, hiszen a király nélkül képtelenek megvédeni magukat. Erdély sorsa pedig fontosabb a Báthori család jövőjénél is.⁵⁷

András fontosnak tartotta azt is, hogy teljesen legitim módon történjék a csatlakozás. Vagyis mind az erdélyi, mind a magyar országgyűlés szavazza meg a szövetségekötést, a háborúba való belépést mindkét fél ratifikálja.⁵⁸ Így a Habsburgoknak török támadás esetén védelmeznie kellene az Erdélyi Fejedelemséget. Ha a háború során sikerül kiűzni a törököket a Magyar Királyság területéről, a megkötött és ratifikált szerződésből Bécs nem hátrálhat ki, de vereség esetén sem léphet vissza az ígéreteiből, és a békekonferencián sem dönthet a fejük felett. Míg András elképzelése mögött a fejedelmi tanácsosok és a megbeszélésen jelen lévő főurak álltak, addig Zsigmondét a jelenlévő jezsuiták támogatták.⁵⁹ Nem csoda, hiszen a prágai udvarnak is könnyebb volt „megvesztegetni” Zsigmondot rangemeléssel, minthogy Erdéllyel szerződést kössön. Hozzá kell tennünk, hogy Rudolf király nem akarta magára hagyni az Erdélyi Fejedelemséget. Az uralkodó 1594. április 24-én felszólította Christoph Teuffenbach kassai főkapitányt, hogy ha Erdélyt török/tatár támadás érné, akkor minden tekintélyét és lehetőségét felhasználva segílyhaddal vonuljon a fejedelemség védelmére.⁶⁰

Az 1594 áprilisában visszatérő Carillo biztató híreket hozott a fejedelemnek. Rudolf király kész elfogadni Zsigmond kérését, és egyetért azzal is, hogy ezt a szövetséget az országgyűlésnek is meg kell erősítenie. A részleges június elsejei országgyűlés nem hozott döntést ebben az ügyben, még a fejedelem beszédére sem reagáltak megfelelően (Zsigmond kora egyik legjobb szónoka volt), ehelyett úgy döntöttek, hogy az ügyet a július elsejére kitűzött általános országgyűlésen tárgyalják meg. Ezen az országgyűlésen aztán még az ország védelméről is határoztak a rendek.⁶¹

⁵⁷ Veress, 1906. 55–56.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ *Epistolae Procerum Regni Hungariae. Pars III. Complectens Epistolas ab anno MD-LIV- MDCCXI. Collegit: Georgius Pray. Posoni 1806. 235–236.*

⁶¹ *Chronicon I.*, 110. „De defectione nihil statutum in istis Comitibus...”

Báthori Zsigmond és köre szilárdan hitte, hogy ebben az évben fordulat köszönt be a háború menetében. Erről tanúskodik Óvári István portai követ levele, amit Kovacsóczy Farkasnak írt. Nem kizárt, hogy erről minden bizonnyal értesült a fejedelem is. „Vigesima Apr. [április huszadikán – B. P.] mondják, hogy az janicsár aga innét megindulna, de mintha kétséges volna elindulása, nagy örömet várnák a békességet.”⁶²

III. Murád megpróbált békét kötni, de Rudolf német-római császár, bízva a keresztény összefogásban, visszautasította a szultán közeledését.⁶³

1594 folyamán a Porta egyre ingerültebben figyelte az erdélyi történéseket. Hiába követelte a katonai támogatást, a fejedelem hátráltatatta a nemesek hadba vonulását, noha az országgyűlés megszavazta a hadfelkelést. Nem bízva az erdélyi támogatásban, Szinán nagyvezír segítségül hívta a szultán „vazallusát”, a tatár kánt, hogy segítse meg a magyar fronton, illetve Erdély megbüntetésére is parancsot adott. A tatár hordák a lengyel határ felől Erdély hágói felé vették útjukat.⁶⁴ Ez merőben új helyzetet teremtett a fejedelemségben. Abban mindenki egyetértett, hogy meg kell védeni az ország területét, éppen ezért június végén Mindszenti Benedek udvarhelyszéki kapitány Prázsmár körül gyülekezett székely katonáival.⁶⁵ Hozzáálltak az északi hágók bevágásához, hogy feltartóztassák a tatár haderőt. A Huszt környéki hágók közül viszont Báthori Zsigmond nem hagyta mindegyiket eltorlaszolni, „ugyanis a fejedelem sehogy sem akarta esetleges távozásának az útját elzárni.”⁶⁶ A tatárok ellen mozgósított főszereget Báthori Boldizsár vezette.⁶⁷

A hadi helyzet változása – szinte mindenki biztos volt benne, hogy a tatár csapatok megfékezése lehetetlen, a Szent Liga erői sem tudtak már olyan látványos sikereket elérni, mint a januári hadjárat idején – Erdélyben politikai krízist váltott ki. Az 1594. július elsejére összehívott „fegyveres” országgyűlés Gyulafehérváron ült volna össze, ám a fejedelem, félve az ellenzék katonai nyomásától, a fejedelmi tanácsot Tordára hívatta. Személyesen meg se jelent, hanem Geszti Ferenc képviselte a fejedelem akaratát.⁶⁸ Geszti beszédében élesen támadta a Kovacsóczy–Kendi irányvonalat, de ez a gyújtóhangú beszéd nem győzte meg a tanácsot a csatlakozásról, így pillanatnyilag Kendiek álltak győzelemre. A Kendi–Kovacsóczy-párt szerint ki kell várni a magyarországi eseményeket, melyik hatalom képes döntő vereséget mérni a másikra. Mivel Carillo sem tudott semmilyen hivatalos

⁶² Szádeczky, 2012. 33.

⁶³ Chronicon I., 110.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Chronicon I., 111.

⁶⁸ EOE III. 317.

okmányt felmutatni a Habsburg garanciákról, ezért úgy döntöttek, hogy az általános országgyűlés elé terjesztik a kérdést. Ezt a fejedelemnek is el kellett fogadnia, már csak azért is, mert Rudolf ragaszkodott az országgyűlés jóváhagyásához.⁶⁹ Amikor a tordai általános országgyűlés hozzálátott a fejedelmi előterjesztés tárgyalásához, Kendi, aki kiváló szónok hírében állt, beszédében a kivárás mellett érvelt. A helyzetet végül a tatár betörés döntötte el: a hadseregben szükség volt a fejedelem személyes haderejére is, Zsigmond azonban az ellenzékktől való féltelmében lemondott. Politikai ellenfelei gyorsan intézkedtek: követeket küldtek Konstantinápolyba, hogy bocsánatot nyerjenek az eddigi törökellenes irányvonalért, illetve kérvényezték a Portánál, hogy a szultán ismerje el Báthori Boldizsárt fejedelemnek.⁷⁰ A családon belüli kontinuitás elviekben megnyugtatta volna a törököket, ha az oszmánoknak nem lettek volna komoly fenntartásai a Báthoriakkal szemben.

Zsigmond 1594 júliusának közepén távozott a fejedelemség éléről. Tordáról Kővárba ment, mivel az itteni várkapitány, Keresztúri Kristóf beavatkozáspártinak számított. Ebből úgy véljük, hogy a fejedelem valójában nem akart távozni az országból, hanem arra várt, hogy visszavághasson ellenfeleinek. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a fejedelmi székből való távozásakor nem adott írásos nyilatkozatot, és hivatalosan nem mondott le az országgyűlés előtt sem. A másik bizonyíték Zsigmond július 27-én Kővárról írt levele Báthori Andrásnak, amelyben a volt fejedelem döntésének körülményeit ecseteli. Ha menni akart volna, egyrészt távozhatt volna Magyarország irányába Rudolfhoz, másrészt András vagy éppen a sógora, Zamoyski által befogadásra talált volna a Rzeczpospolitában is. De nem ment, hanem maradt.

Eközben a fejedelmi ellenzék, a kivárok hozzáláttak a hatalomátvételhez. Kendi Sándor, Kovácsóczi Farkas és Báthori Boldizsár országgyűlést hívtak össze Kolozsvárra.

A kivárok hamar aktivizálódtak. Követeket küldtek a törökökhöz, hadsereget szerveztek a tatár portyázók ellen, s elrendelték a székely felkelést is.⁷¹ A székely csapatokat Kolozsvárra hívták, hogy fel tudják tartani a tatárokat. Úgy gondolva, hogy hatalmuk szilárd alapokon nyugszik, július 29-én összeültek a fejedelemválasztás végett. Azt hangoztatták, hogy Báthori Zsigmond magára hagyta az országot, lemondott, és itt az idő, hogy új fejedelmet válasszanak. A kivárok erre a posztra Báthori Boldizsárt jelölték. Az országgyűlésen ez ellen a javaslat ellen éles kritikával éltek a jelenlevők, főleg a szászok és a székelyek.⁷² Azzal érveltek, hogy ez az eljárás törvényellenes, mivel az országgyűlés előtt nem mondott le

⁶⁹ EOE III. 319.

⁷⁰ Chronicon I., 111.

⁷¹ EOE. III. 324–325.

⁷² EOE III. 327.

Báthori Zsigmond, és egyébként sem lehet addig új fejedelmet választani, míg a másik életben van. A kivárok erre úgy reagáltak, hogy a fejedelemnek azért kellett lemondania, mert attól az esküjétől nem tud visszakozni, amelyet a magyar királynak tett, ugyanakkor az ország érdeke, hogy kiegyezzen a törökökkel, és ehhez új fejedelem kell.⁷³ Az alkudozásban végül is addig jutottak, hogy felállítottak egy követséget, amelyik Kővárba ment, és Kolozsvárra kísérte a fejedelmet, hogy ott mondassa el lemondásának okait. A követség tagjait a következő személyek alkották: Báthori Boldizsár, Iffju János, Sügér János, Albert Huet, Bogáthi Boldizsár, Tholdi István, Szegedi Gáspár. A követségben lévő kivárok kegyelemért esedeztek, kérték Báthori visszatérését a fejedelmi székbe. A fiatal fejedelem úgy tett, mintha elfelejtette volna a múltat, általános amnesztiában részesítette az egykori ellenfeleit, aki pedig a múltból akár csak említést tett, azt fő- és jószágvesztésre ítélte.⁷⁴ Érthető volt az ellenzék véleményének változása is: bár az országos és megyei hivatalokat ők uralták, de hadsereg, a székelyek és a szászok Báthori Zsigmond mögött sorakoztak fel.

Hogy tisztázzák végre a helyzetet, augusztus 17-re országgyűlést hívtak össze. Amint összeültek, Kovácsóczi Farkas kapott szót. Az addig ellenzéki kancellár szinte pálfordulással felérő beszédet mondott: hallgatni kell a fejedelemre, be kell lépni a háborúba, mert ezt Istenért, a hazáért és a szabadságért vívják; Magyarország és Erdély sorsa összekapcsolódott, így az erdélyieknek is harcolni kell a magyarokért. Hivatkozási alapnak a tatárokat hozta fel, mondván, mekkora pusztítást végeztek, és nemsokára a török hadsereg is megérkezik, ezért ideje fegyverkezni.⁷⁵

A két mozgalom vezetőinek látszólagos egyetértése ugyanakkor nem hozott átütő sikert. Az augusztus 27-i szavazáson Fehér megye, Udvarhelyszék, Sepsiszek, Kézdiszek, Orbaiszek és Csíkszek a béke fenntartása mellett szavaztak. Ellenállásukat úgy próbálta megtörni a fejedelem, hogy a kivárokhoz kötődő Óvári István portai követet küldte a rendekhez, aki beszámolt arról, hogy a szultán annyira felháborodott a fejedelemség politikai és katonai lépésein, hogy mindenképp büntetőhadjáratot fog indítani.⁷⁶

A beavatkozáspártiak mozgalma végül úgy látta tervének sikeres keresztülvitelét, ha leszámol a kivárok vezérkarával. Augusztus 28-án, misehallgatás ürügyén a Szent Mihály-templomba csalta azon tanácsurakat, akik a kivárokhoz tartoztak, ahol letartóztatták őket. A források szerint, bár figyelmeztették a főurakat, főleg Kendi Sándort és Iffju Jánost, ők mégis a templomba mentek,⁷⁷ ahol a mise

⁷³ Chronicon I., 111–112.

⁷⁴ EOE III. 328–329.

⁷⁵ Szilády Áron–Szilágyi Sándor: Török-magyarkori államokmánytár. I. kötet. Pest, 1868. 30–34.

⁷⁶ EOE III. 331.

⁷⁷ EOE III. 333.

kezdeté előtt Kornis Gáspár kivont karddal minden ellenállás mellőzésére szólította fel az „árulókat”. Azzal vádolták meg őket, hogy nem hagytak fel a hatalomátvétellel, sőt a fejedelmet is meg akarták ölni. Amikor a fejedelem Domonkos napján a templomba megy imádkozni, egy szegény gyermekkel megöletik. Ezt pedig az egyik összeesküvő beszélte el „bortól felhevülve”.⁷⁸ A legkegyetlenebb elbánásban Báthori Boldizsár részesült.⁷⁹ Kendi Sándort, Kendi Gábort, Iffju Jánost, Forró Jánost és Somlyai Gergelyt fővesztésre ítélték, ebben a sorrendben; Báthori Boldizsárt és Kovácsóczi Farkast Szamosújvárba vitték, ahol a fejedelem parancsára megfojtották őket, Bornemissza Jánost és Kendi Ferencet pedig Gyalu várában ölték meg. Szalánczi Lászlót harc közben gyilkolták meg branyicskai kastélyában. Gerendi János magyarországi száműzetésben halt meg.⁸⁰ Vas György és Sennyei Pongrác tanácsurakat rehabilitálták. Hogy ezeket a kivégzéseket és gyilkosságokat legitimálják, törvényt hoztak, ami „ius ligatum” néven vonult be a történelembe: akit hazaárulás vádjában bűnösnek találnak, mivel Erdély elvesztésén fáradozott, azt egész családjával együtt fő- és jószágvesztéssel kell büntetni. A törvény valójában a megmaradt és el nem távolított ellenzékiek megfélemlítése céljából került elfogadásra, amely meghozta a várt sikert: a kivárok megmaradt vezetői nem szervezkedtek tovább Báthori Zsigmond ellen. A törvényt 1608-ban, Rákóczi Zsigmond fejedelemsége idején helyezték hatályon kívül, az 1594. évi áldozatokat amnesztiában részesítették.⁸¹

1594-re jelentős változások történtek az erdélyi belpolitikai életben. Egy rövid kitérő erejéig érdemes összegezni ezeket a változásokat.

1592 végére – 1593 elejére három politikai csoportosulás jött létre. Az egyiket Kendi–Kovácsóczi-mozgalomnak nevezhetnénk. Ez a csoport a korábbi kancelláriai és Kendi-mozgalomnak az összeolvadásából jött létre. Ennek a csoportnak a fő jellemzője, hogy támogatóik adták az erdélyi hivatalok és megyék vezetését, birtokolták a legfontosabb pozíciókat. Legfontosabb céljuknak az országos és a megyei vezetői posztok megőrzését tartották. Túlnyomó többségük a római katolikus felekezethez tartozott s a hagyományos erdélyi családok közül került ki. Támogatottságukat megtépázta a kalangyapénz bevezetése, amely nagy társadalmi ellenállást váltott ki. 1594-ben első helyre a halogatás politikája lépett, vagyis arra rendezkedtek be, hogy a háború végén a győztes hatalom mögé fogják állítani Erdélyt.

A másik mozgalom, amit Zsigmond-pártiaknak nevezhetnénk, a Báthori- és a Kendi-pártban csatlódtak alkották. Ide tartoztak a végváriak, a kálvinista par-

⁷⁸ Chronicon I., 112.

⁷⁹ Chronicon I., 113.

⁸⁰ Kemény József – Kovács István: Erdélyország történeti tára. II. kötet. Kolozsvár, 1845. 17.

⁸¹ Approbata, 236.

tiumi nemesség Bocskai vezetésével, illetve Báthori Zsigmond köre, akik eddig a Kendiek mozgalmában tevékenykedtek. Mivel a hatalomból továbbra sem részesültek, ezért csatlakoztak a fejedelemhez, elfogadták a Habsburg-orientáció gondolatát, s a hivatali pozíciókért és birtokokért cserébe megtűrték még a hozzájuk csatlakozott jezsuitákat is. A szász és a székely közösség is idepártolt, akik 1593–94-ig igazából kimaradtak a politikai csatározásokból. A székelység a háborúban látta privilégiumainak megerősítését, amit Zsigmond meg is ígért nekik. A szászság szintén Zsigmond mögé állt, mivel jelentős kiváltságokat nyert Báthori Istvántól. Báthori Zsigmond is támogatta a szászokat, például 1581-ben az ő javára adták vissza az unitáriusok által elfoglalt szebeni templomot és iskolát az evangélikus szászoknak.⁸² A szászokat érzékenyen érintette a kalangyaadó bevezetése, ami egyre távolabb lökte őket a kivároktól. Minden szempontból ez volt a legheterogénebb és legellentmondásosabb csoport: többségében protestáns személyek, akik a katolikus magyar királyt támogatták, de voltak közöttük székelyek, szászok és olyan nemesek is, akik alig vagy jószerével egyáltalán nem rendelkeztek nemesi földdel. Többségüket nem is tradicionális erdélyi, hanem olyan bevándorolt családok alkották, akik a Báthoriaknak – kiváltképpen Báthori Istvánnak – köszönhették felemelkedésüket.

A harmadik erő a Báthori fivérek csoportja volt, amely 1592-re a szűk családi körre zsugorodott. Az előző évek támogatói, a protestáns nemesség, a Rzeczpospolitából hazaszivárgottak, azok a katonaelemek, akik nem jutottak semmilyen pozícióba. Ők Boldizsárék karakteres béke iránti vágya miatt viszonylag gyorsan csatlakoztak Zsigmond pártjához. Báthori István leváltása a váradi kapitányságról pedig egyre közelebb lökte a három testvért Kendiek felé. A fentebb már tárgyalt transzilvanizmus gondolatát is magukkal vitték a kivárok csoportjába, amely így egyesítette magában a korábbi kancelláriai Kendi- és Báthori-mozgalmat.

Így 1594-re a három érdekcsoport két egymástól jól elkülöníthető mozgalommá vált az átjárás lehetősége nélkül. Világos kül- és belpolitikai elképzeléseket fogalmaztak meg. A kivárok csoportjának a kezében a politikai és a közigazgatási pozíciók, a beavatkozáspártiak kezében a katonai erő összpontosult.

A témához kapcsolódva meg kell vizsgálnunk a hivatalviselőket is. Ebből képet kaphatunk, hogy az egyes pártok milyen pozíciókkal bírtak, melyik hivatalviselőt hova sorolhatjuk. Trócsányi Zsolt és Lázár Miklós kutatási eredményeit vettük alapul a következőkben. Két hatalmi centrumot vizsgáltunk: az egyik a fejedelmi szervek és a fejedelmi udvar, a másik a vármegyék. Ezeket a következő táblázatokban fogjuk közölni, magyarázatokkal.

⁸² Keresztény Magvető. Egyháztörténeti Adatok. Báthori Zsigmond parancsa a szebeni polgármesterhez és királybíróhoz. Közli: Szabó Károly. Kolozsvár, 1878. 361–362.

Kivárás mellett érvelők	Beavatkozás mellett érvelők
Kendi Sándor	Bocskai István
Kovacsóczy Farkas	Apafi Miklós
Báthori Boldizsár	Albert Huet
Kendi Ferenc	
Kendi Gábor	
Iffju János	
Báthori István	
Vas György	
Somlyai Gergely	
Sennyei Pongrácz	

Ebben a táblázatban azoknak a tanácsuraknak a nevét tüntettük fel, akik 1594-ben biztosan tagjai voltak a fejedelmi tanácsnak. Eszerint 10 tanácsos a kivárák, 3 pedig a beavatkozók csoportjához sorolható. Tehát az egyik legfontosabb hivatal a kivárák uralták, nélkülük a fejedelem a legtöbb kérdésben nem is léphetett. A tanácsosok Bocskai kivétel (aki partiumi származású volt) a hagyományos erdélyi nemesség részét képezték.

kancelláriai titkár	Szolgálati idő	Melyik hatalmi csoporthoz köthető?	Hagyományos, erdélyi családból származik-e?
Gyulaffi Lestár	1585-1597	beavatkozás-párti	nem
Jósika István	1585-1594	beavatkozás-párti	nem
Királyfalvi János	1588-1594	beavatkozás-párti	igen
Kakas István	1593-1598	beavatkozás-párti	nem
Balásfi János	1594-1598	beavatkozás-párti	igen
Bernardffy János	1594	beavatkozás-párti	?
Váradi Lukács	1594-1598	beavatkozás-párti	?

Ha a kancelláriai titkárokra tekintünk a vizsgált korszakban, akkor meglepő eredményre juthatunk: az 1594 augusztusában hivatalban lévő titkárok mindnyájan a beavatkozáspártiakhoz sorolhatók. Gyulaffi és Jósika politikai orientációja

ismert, a többiekéről pedig a kinevezés éve tanúskodik. A sorból valamelyest kilóg Kakas István, aki – Veress Endre szerint – elítélte az 1594. évi vérengzést.⁸³

Megye	Főispán	hatalmi csoport
Fehér	Szalánczi László	kivárás-pártiak (1594 előtt)
	Iffju János	kivárás-pártiak (1594 előtt)
	Forró János	kivárás-pártiak (1594 előtt)
	Thoroczkai László	beavatkozás-pártiak (1594 után)
	Keserű János	beavatkozás-pártiak (1594 után)
Kolozs	Vas György	kivárás-pártiak (1594 előtt)
	Kendi Gábor	kivárás-pártiak (1594 előtt)
	Keresztúri Kristóf	beavatkozás-pártiak (1594 után)
	Szentpáli Tamás	beavatkozás-pártiak (1594 után)
Küküllő	Kendi Ferenc	kivárás-pártiak (1594 előtt)
	Apafi Miklós	beavatkozás-pártiak (1594 után)
	Haller Gábor	beavatkozás-pártiak (1594 után)
Torda	Bánffi Boldizsár	beavatkozás-pártiak (1594 előtt)
	Gerendi János	kivárás-pártiak (1594 előtt)
	Bánffi-Losonczi Gábor	beavatkozás-pártiak (1594 után)
	Vitéz Miklós	beavatkozás-pártiak (1594 után)
Doboka	Kendi Sándor	kivárás-pártiak (1594 előtt)
	Farkas Miklós	beavatkozás-pártiak (1594 után)
	Theke György	beavatkozás-pártiak (1594 után)
Belső-Szolnok	Kendi Sándor	kivárás-pártiak (1594 előtt)
	Erdélyi Gergely	beavatkozás-pártiak (1594 után)
	Bocskai István	beavatkozás-pártiak (1594 után)
Kővár-vidék	Keresztúri Kristóf	beavatkozás-pártiak (1594 után)

⁸³ Veress Endre: Zalánkeményi Kakas István. Budapest, 1905.
<http://mek.oszk.hu/05600/05652/html/#d1e1179> (letöltési idő: 2013–05–05)

Megye	Főispán	hatalmi csoport
Fogarás	Báthori Boldizsár	kivárás-pártiak (1594 előtt)
Zaránd	Szalánczi László	kivárás-pártiak (1594 előtt)
Bihar	Bocskai István	beavatkozás-pártiak (1594 után)

A főispánok feltételezett politikai beállítottságának a meghatározásához Lázár Miklós kutatásai segítettek hozzá (Lázár Miklós: Erdély főispánjai. 1540–1711. Budapest, 1889). Nem tettünk különbséget azon főispánok között, akik ténylegesen irányították a megyét, vagy címzetes főispánjai voltak az adott vármegyének. A táblázatba foglalt tíz megye főispánjainak névsorából kitűnik, hogy 1594 augusztusában a vármegyei vezetők közül többségben voltak a kivárási főispánok: 11 kivárási és 5 beavatkozáspártit lehet számba venni. Ezeket a megyei eljárókat az ellenzékkel való leszámolás után szintén eltávolították, a helyükre pedig beavatkozáspártiakat nevezett ki a fejedelem. Ezeket a cseréket célszerűnek tartottuk ebben a táblázatban rögzíteni. A vármegyék mellett feltüntettük Kővár vidékét és Fogarast, amelyek ugyan nem voltak vármegyék, de fontos közigazgatási egységeknek számítottak.

Kivárás mellett érvelők	Beavatkozás mellett érvelők
Kendi Sándor	Báthori Zsigmond
Kovacsóczy Farkas	Bocskai István
Báthori Boldizsár	Bornemissza Boldizsár
Kendi Ferenc	Apafi Miklós
Kendi Gábor	Albert Huet
Iffju János	Jósika István
Báthori István	Kornis Gáspár
Vas György	Bánffy Gábor
Somlyai Gergely	Tholdi István
Sennyei Pongrácz	Vitéz Miklós
Gerendi János	Bodoni István
Lónyai Albert	Csáki István
Bornemissza János	Mindszenti Benedek
Somlyai Gergely	Székely Mózes

Kivárás mellett érvelők	Beavatkozás mellett érvelők
Szalánczi János	Sennyei Pongrác
Óvári Istvána	Trauzner Lukács
	Ravazdi György
	Sarmasági Zsigmond
	Tahi István
	Lázár István
	Király Albert
	Borbély György

Az alábbi táblázatban a két politikai csoport legfontosabb képviselőit soroltuk fel, bár nem tartalmazza az összes résztvevőt. A hagyományos erdélyi nemesség a kivárás, míg a katonai elit, a székelyek, a szászok és a nem erdélyi nemesi családok, illetve a hatalomban nem részesültek a beavatkozás mellett törtek lándzsát. Az viszont közös mindegyikükben, hogy vezetői Báthori Istvánnak köszönhették felemelkedésüket.

Talán a legfontosabb, hogy a kancellária élére Báthori Zsigmond belső embere és tanácsadója, Jósika István került, pedig Kovácsóczi Farkas igazából nem kötelezte el magát teljesen a kivárok oldalán.

A kincstári posztokat nézve először a főtizedbérlet érdemes megtekinteni. 1594-ben ezt a tisztséget Mindszenti Benedek töltötte be, akiről köztudott volt Báthori Zsigmond iránti hűsége. A kincstári számvevők közül Zlattari Mátyást 1594-ben nevezték ki, aki 1592-ig a nagyobb kancellária írnoka volt.⁸⁴ 1595-ben Thorda István lett a számvevő, aki 1598-ig töltötte be tisztségét.⁸⁵ Ebből valószínűsíthető, hogy mindketten a kivárok támogatói köréből kerültek ki. A kincstári adminisztrációhoz tartozott még Gyarmati Gergely, akit 1594-ben feltehetően politikai okokból távolítottak el hivatalából. Helyére ugyanebben az évben először Kakas István, majd Tiwachi István került.⁸⁶

Az igazságszolgáltatási és törvénykezési hivatalokat vizsgálva megint csak cserékre bukkanhatunk. 1594-ben Somlyai Gergelyt, aki az országgyűlés elnöke és a fejedelmi tábla elnöke volt,⁸⁷ kivégezték. Az ítélmesterek között nem került

⁸⁴ Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata. Budapest, 1980. 332. (továbbiakban: Trócsányi, 1980.)

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Trócsányi, 1980. 334.

⁸⁷ Trócsányi, 1980. 356.

sor cserére, mind Radvánczi László, mind Borsoló János maradtak pozícióikban, akik már az 1580-as évek második felétől betöltötték ezt a posztot, és egészen az 1590-es évek végéig ott tevékenykedtek.⁸⁸ A fejedelmi tábla ülnökei közül ugyanakkor Zoltai János már 1594-ben eltávozott, helyére Királyfalvi János, az addigi kancelláriai írnok került, egészen 1599-ig. Kálnoki Bálint, akit 1578-ban neveztek ki, 1597-ig, vélhetően haláláig szolgált. Idesorolható még a főállamügyészi (director fiscalis) hivatal is, ahová szintén jogi szakértelem szükségeltetett, és a fiskális direktorok gyakran kerültek később ülnöki pozícióba.⁸⁹ Nagyon valószínű, hogy 1594-ben a már említett Somlyai Gergely töltötte be ezt a posztot, majd helyére 1594-ben ugyanaz a Királyfalvi János kerül, aki ülnök is lett ugyanebben az esztendőben.⁹⁰

A hadvezetés élén már jóval kevesebb változás történt, mivel az erdélyi katonai vezetés túlnyomó többsége a háború mellett tette le a voksát. 1594-ben a Rzeczpospolitába távozott és onnan soha vissza nem térő Báthori Istvánt leváltották országos generálisi posztjából, amely a mezei hadak parancsnokának felelt meg. Helyére a magyarországi birtokos Báthori-rokon, Geszti Ferenc került, aki 1595-ben máig nem tisztázott körülmények között halt meg. 1595 és 1599 ezt a posztot Bocskai István töltötte be.⁹¹ Az udvari főkapitány személye sem változott. Itt érdemes megjegyezni, hogy ez hol csak a lovasságra, hol pedig a teljes hadseregére vonatkozott.⁹² Ennek élén két személyt kell megjegyezni, mindkettő kiváló katoná, és fejedelemhez hű, nem erdélyi származású személy. Király Albertet 1592-ben nevezték az udvari lovasság kapitányának, Sibrik Gáspárt pedig 1593-ban.⁹³ Azt nem lehet eldönteni, hogy 1594-ben ki volt a parancsnok, de abból a tényből kiindulva, hogy Sibrik Gáspár tartotta a rendet 1594 augusztusában az ellenzék letartóztatásakor Kolozsváron, úgy tűnik, ő töltötte be ekkor ezt a hivatalt. A teljes udvari haderőnek pedig biztos nem volt a parancsnoka, ugyanis ekkor az udvari gyalogságnak külön parancsnoka volt Lázár István személyében (1588–1599), aki szintén Kolozsváron vett részt a letartóztatásokban.⁹⁴ Ha pedig mindketten a kolozsvári piactéren voltak, akkor az egyik (Sibrik) a lovasság, a másik (Lázár) a gyalogság parancsnoka volt.

A főudvarmesteri pozíciót 1594 után is Sennyei Pongrác töltötte be, miután megbocsátották neki, hogy korábban az ellenzékkel működött együtt.

⁸⁸ Trócsányi, 1980. 357.

⁸⁹ Trócsányi, 1980. 364.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Trócsányi, 1980. 337.

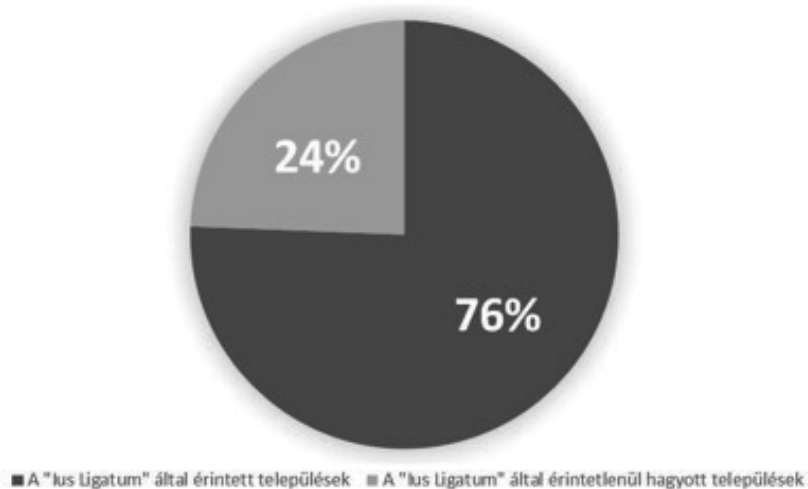
⁹² Trócsányi, 1980. 339.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Trócsányi, 1980. 340.

A nagyobb kancellária írnokait szemügyre véve valószínűsíthető, hogy 1594-ben nem történtek személycserék. A tisztogatások csak a vezető személyeket érintették, viszont ott gyakorlatilag teljes volt a csere.

Hasonlóan alakultak a birtokviszonyok is. Kádár József munkáját felhasználva⁹⁵ Belső-Szolnok és Doboka megyék 1594 előtti és utáni birtokviszonyait vizsgáltuk meg, azokra a településekre vetítve ki kutatásunkat, amelyeknek egyértelműek a birtokviszonyai 1594 előtt és után. A birtokelkobzások a 406 településből 99 települést érintettek. Ez a települések 24%-át jelenti.

Ennek a 99 településnek 1594-ben, még az ellenzékkel való leszámolás előtt 96 birtokosáról tudunk. A legnagyobb birtokosok a Kendiek voltak, 69 településen voltak birtokaik összesen a két megyében. Ez közel 72%-os részesedést jelent. Jelentős számú birtokkal (17) bírt Báthori András is, mellettük minden más nemes vagyona eltörpült. 1594 után jelentősen átalakultak a helyi birtokviszonyok: Kendi Ferenc és a kiskorú Kendi Gábornak 1-1 jószágá maradt összesen. Ellenben a megyékben egyáltalán nem birtokos Bocskai István 28 települést nyert szolgálatai jutalmául. Jelentős számú települést nyert el Tahi István (12) és Ravazdi György (11), de a kolozsvári polgárokat is jutalmazta a fejedelem, 9 településhez jutottak.

Ezekből az adatokból megállapítható, hogy az ellenzékkel való fizikai leszámolás nem csupán politikai célokat szolgált, hanem hatalmi érdekeket is: Báthori Zsig-

⁹⁵ Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monographiája I–VII. kötet. Ds, 1900–1901. Kádár Józsefhez hasonló, teljes körű erdélyi vármegyéről szóló monográfiával eddig nem találkoztunk.

mond így ki tudta elégíteni a beavatkozáspártiak igényeit, akik 1588 óta hivatalokat és birtokokat követeltek maguknak. Miután ezzel az intézkedésével sikerült teljes egészében megnyerni a beavatkozáspártiak mozgalmát, a fejedelem hozzáláthatott a fordulat előkészítéséhez és a háborúba való katonai bekapcsolódás megkezdéséhez.

Birtokviszonyok		
	Birtokos 1594 előtt	Birtokos 1594 után
Kendi Sándor	23	0
Kendi Gábor	39	0
Kendi Ferenc	6	1
Báthori András	17	0
Bornemissza János	1	0
Somolyai Deák Gergely	2	0
Lónyai Albert	3	0
Kendiek	1	0
Vas György/Vas család	2	2
Gávai Miklós	1	0
Horváth Gáspár	1	0
Bocskai István	0	28
Kornis Gáspár	0	2
Kerekes Balázs	0	1
Ravazdi György	0	11
Tahi István	0	12
Romány Miklós	0	1
Toldi István	0	2
Haller Gábor	0	2
Kolozsvár	0	9
Sibrik Gáspár	0	2
Palásthi György	0	3
Vitéz Mihály	0	3

Összegzés

Rövid összegzésképpen elmondható, hogy az általunk vizsgált 5-6 évben az erdélyi politikai elit talán legfontosabb vitája folyt a fejedelemségi Erdély jövőjével kapcsolatban. Arról volt szó, hogy az Erdélyi Fejedelemség részt vegyen-e a Szent Liga által indított 15 éves háborúban, vagy kivárjon, és csak akkor csatlakozzon a törökellenes koalícióhoz, ha már biztosra vehető az oszmánok veresége.

Ezt a döntést ugyanakkor sokszorosan átszöttek a belpolitikai huzavonák, a hivatal- és birtokszerezési igények, az egyéni érdekek és a Báthori családon belüli ellentétek. Az egyes politikai csoportosulások nagyon dinamikusan jöttek létre, és ugyanolyan lendülettel rövid időn belül át is alakultak vagy megszűntek.

A dolgozatunk igyekezett árnyalni a korszakról korábban kialakított képet. Ide tartozik a már a 19. században kialakult törökös és németes párt problematikájának értelmezése vagy a Szilágyi Sándor által meghonosított s Trócsányi Zsolt által is vallott rendi ellenállás kérdéskörének pontosítása.

Ugyanakkor ez a tanulmány nem teljes. Érdemes és szükséges a kutatás intervallumát egészen 1606-ig, a bécsi egyezményig (pacificatio) kitolni, s tüzetesen megvizsgálni, hogy az egyes pártokhoz tartozók hogyan emelkedtek ki, hogyan tűntek el, kit támogattak, hogyan viszonyultak a Habsburg helytartókhoz, az önjelelt fejedelmekhez és Báthori Zsigmond visszatéréseihez. Vajon 1604-ben Bocskai támogatóit ugyanazok adták-e, akik 1594-ben leszámoltak a kivárókkal? Ezeknek a kérdéseknek a tisztázása megér egy másik tanulmányt.